

QUI TÉ POR DE MOSSÈN ALCOVER?*

Josep A. Grimalt

Deugué ésser poc després d'acabada la segona Guerra mundial quan s'alçaren veus d'educadors i psicòlegs en contra de les rondalles en tant que la literatura infantil. Com que aquelles crítiques tenien com a objectiu principal l'obra kinder- und Hausmärchen, el conegudíssim aplec de rondalles dels germans Grimm, peça destacada dins el moviment romàntic alemany, podem sospitar que responien al sentiment antigermànic propi del moment, tot i que, d'aquesta actitud negativa, n'hi ha antecedents, com Kant, i tan remots com Plató.

Fos quina fos la intenció no confessada de les crítiques, que se poden fer extensives a les rondalles en general, incloses les de Mossèn Alcover, és just que les prenguen en consideració i tractem de donar-los una resposta. Jo no som pedagog ni psicòleg, ni molt menys psicoanalista, per tant m'hauré d'expressar des del punt de vista d'un simple professor de Teoria del llenguatge i de la literatura.

Els detractors de les rondalles els retreuen principalment:

1) Que en el seu contingut hi ha una bona proporció de violència, crueltat i agressivitat.

i 2) Que exciten indègudament la imagi-

nació dels infants amb monstres, gegants, bruixes, i altres éssers irracionals que els poden resultar traumàtics i deformants.

Dibuix: Catalina Escanelles

Aquest dos extrems se poden integrar dins un problema més general que és el de l'efecte, bo o dolent, de la literatura sobre les idees, sentiments i fins i tot sobre la conducta dels lectors. Tradicionalment s'ha

acceptat que aquesta influència existeix. L'Església catòlica i altres organitzacions semblants, i també els règims totalitaris, de dreta i d'esquerra, ho han entès així i han establert formes de censura sobre els llibres, segons els mitjans i possibilitats de cada època.

Però sembla que no hi ha un consens al respecte. Qualcú ha assegurat, certament, que els llibres s'haurien de vendre amb recepta; però altres consideren provat que la literatura corruptora corromp els que se corrompien per altres camins o que ja se troben en ple procés de descomposició moral, i que, en els llibres, cadascú hi troba allò que hi vol trobar.(1) I això se pot traslladar a l'esfera de la salut psíquica.

Des del punt de vista de la Teoria de la literatura, què hi podem dir?

Sabem que, perquè una comunicació artística resulti reeixida, hi ha d'haver un acord entre el lector i el que anomenam "autor implícit". L'autor implícit se defineix com "el segon jo" (self) de l'autor; màscara o persona reconstruïda a partir del text. És la imatge d'un autor que se desprèn del text i que el lector imagina situat darrere les escenes, i és el responsable de l'argument i de les normes culturals que regeixen l'obra.

"L'autor implícit no s'ha de confondre amb l'autor real (individu amb nom, llinatges, domicili i N.I.F.). En primer lloc, perquè un mateix autor real (Lloç Villalonga) pot escriure dos o més textos, cadascun dels quals aporta un autor implícit diferent (Mort de dama, Beam); i a la inversa,

un sol text (que tindrà, com tots els textos, un sol autor implícit) en pot tenir dos o més reals (qualsevol obra escrita en col·laboració en pot servir d'exemple)".(2)

El lector tendeix a compartir, almenys

durant el temps de la lectura, la ideologia, i per tant l'escala de valors, que l'autor implícit li proposa. Si la ideologia o l'escala de valors no són compartides, perquè el lector les rebutja, la comunicació artística fracassa i el lector no en treu la satisfacció que n'esperava. El lector, que cerca sobretot aquesta satisfacció, en moltíssims de casos, per tal d'obtenir-la, consent a abdicar, durant la lectura, de les pròpies conviccions morals, polítiques o de l'orde que sia. No és forassenyat pensar que tal abdicació se pot convertir en hàbit. Llavors si el lector és dels que trien sempre la mateixa classe d'obres, pot acabar fent propis els principis i les idees que els autors implícits li han anat proposant. (També és cert que els lectors tendeixen a triar aquelles obres on endevinen que trobaran un autor implícit que els serà ideològicament afí.)

Els dolents són exclusivament dolents. Quan un càstig recau sobre un dolent, doncs, no recau sobre una persona, sinó sobre la maldat en abstracte

Record, i aprofitaré ara l'ocasió de denunciar-ho, el fons d'ideologia rabiosament antifeminista que contenien unes historietes de certa revista infantil, antany molt famosa, que se deia "Pulgarcito", publicada per l'Editorial Bruguera. Cap allà els darrers anys 40, que era quan jo la llegia, duia historietes, com dic, d'un personatge anomenat Don Pío (autor: Peñarroya) i d'un altre de molt semblant, Casildo Calasparra (autor: Nadal), amb les seves dones respectives, Doña Benita i Berta. L'assumpte era el mateix: un matrimoni en què la dona era un compendi de tots els defectes que els tòpics més tronats de l'antifeminisme atribueixen a la dona: autoritària, amb un gènere patològicament irritable, posseïda d'una obsessió, malgastar en vestits, luxes i os-

tentacions, a part de no fer res de profit per la casa. Els marits eren homes de recursos limitats, que havien de fer sacrificis per pagar les factures ocasionades pels capricis de les seves dones, les quals, a la més petita ocasió, els apallisaven amb el primer objecte contundent que tenien a mà, amb preferència per l'aprimador de la pasta. Doncs bé, com que aquelles situacions em semblaven inacceptables, les historietes de Don Pío i de Casildo Calasparra no em feien gens de gràcia per manca de sintonia amb l'autor implícit.⁽³⁾ Però tornem a les rondalles.

Ja he apuntat que les rondalles han estat considerades inconvenients en dos aspectes: en el moral i en el psicològic. Respecte del primer, he d'observar que les rondalles, ordinàriament, no són morals ni immorals. Podríem dir que són amorals, en el sentit propi del terme, és a dir, estranyes als valors morals. A l'Aplec d'Alcover, n'hi ha excepcions. Així "En Gosti lladre" conté una llicó ben explícita: el qui va contra la llei no l'ha d'invocar a favor seu; "Un pastor i un missèr" i "En Salom i es batle" ensenyen que el qui dona un mal consell s'exposa a sortir-ne ell mateix perjudicat. Però fora d'aquestes i de qualcuna més, les de l'Aplec responen a la manera d'esser de les rondalles en general.

El mal hi és present, ben segur, com hi és en els altres rondallaires del món. Sobre aquest punt fonamental, jo faria meves les observacions d'autors com Max Lüthi i Lutz Röhrich, que vénen a coincidir en el fons. No és fàcil condensar-les en una pàgina. Podria enunciar, com a principi més general, que les rondalles remetent a un univers propi, que presenta un fort contrast amb l'univers empíric. Les dimensions d'espai i temps, els principis ontològics i les lleis de la naturalesa són clarament distintes a un i a l'altre. Així, si en el món real la mort és l'exemple més rotund de fet irreversible, en el món de les rondalles ens trobem que, fet ús de determinades substàncies o objectes, és possible tornar un cadàver a la vida; com també que un cos devorat pot

esser extret il·lès del ventre del devorador ("En Pere Poca-por", "Es patró Pere", "S'aucellet"). Les parts del cos, inclòs el cap, són recuperables: uns braços tallats, uns ulls extripats, se poden recuperar i restaurar anys després d'haver-los perduts.

Consider les rondalles una lectura indispensable per als infants: perquè els agraden moltíssim, perquè les poden entendre i assaborir perfectament i perquè els inicien en els grans temes de la imaginació universal

Els personatges de les rondalles, que alguns prefereixen anomenar "actants", no són éssers humans. Són figures unidimensionals, esquemàtiques, desencarnades. Els dolents són exclusivament dolents. Quan un càstig recau sobre un dolent, doncs, no recau sobre una persona, sinó sobre la maldat en abstracte, de vegades representada en figures humanes: drac, bou de foc, serp de set caps. El mal pot afectar també els bons, cert, però no de manera irreversible. El mal que l'heroi pateix no és més que un incident, un desequilibri necessari perquè a la fi l'equilibri pugui ésser restablert.

D'altra banda, els actes de crueltat no són objecte de descripcions. La descripció no és pròpia de les rondalles, que solen constar d'acció pura. Fins que, en èpoques modernes, l'art no ha tendit a fer-se realista, la crueltat no se posava de relleu, la narració no se detenia a contemplar-la. A la rondalla, un acte de crueltat és una simple instància de l'acció en el qual no ens detenim perquè ens remet d'immediat a la instància que la segueix per formar la cadena argumental. Les arts plàstiques, i el cinema en particular, són molt més dures en

aquest sentit: el cinema mostra, mentre que la rondalla conta.

Queda la segona qüestió: les rondalles, ¿són nocives per al psiquisme de l'infant? Sobre aquest punt, sí que no hi podria dir res, sinó remetre'm a les tesis de Bruno Bettelheim exposades en el seu llibre Psychanalyse des contes de fées,⁽⁴⁾ que supòs ben conegut dels lectors d'aquesta revista, el qual coincideix en alguns punts amb Lüthi i Röhrich, ja citats. Com a professor de literatura, i com a simple lector experimentat que, de nin i d'adult, he passat estones de plaer singularíssim llegint rondalles, he de dir que les consider una lectura indispensable per als infants: perquè els agraden moltíssim, perquè les poden entendre i assaborir perfectament, perquè els inicien en els grans temes de la imaginació universal i els preparen perquè després tinguin accés als grans textos de la literatura.

Que els pares i els mestres han de conèixer la personalitat de cada infant i li han

d'ajudar a triar les rondalles que li convengen més, procurant que sien variades i alternades amb altres lectures és tan obvi que no ho hauria de dir. També és de sentit comú que no hem d'estimular la fantasia de l'infant només amb aigua destil·lada, no fos cosa que repetíssim l'experiència dels pares d'aquella anècdota que conten Röhrich i Maria Tatar, que ens servirà de fi de festa.

L'anècdota, vertadera o falsa diu que hi havia un ninet que tenia uns pares pedagògicament tan rigorosos que varen decidir fer el tot per tot per impedir que el fill cultivàs cap forma de por supersticiosa. Rebutjaren absolutament totes les rondalles i evitaven que ningú parlàs davant ell de bruixes, gegants, monstres i altres esperits devoradors que li poguessin suposar un trauma. Però una nit el varen sentir que pegava crits de terror. Anaren corrents a l'habitació del nin i li demanaren què tenia. El nin els va constestar tremolant:

-Davall el llit hi ha un trauma! Davall el llit hi ha un trauma! □

Pianos Can Garcias

Pere Josep Garcias

C/ Joan Maura, Bisbe, 10 - Palma (Mallorca) Tel. i Fax: 46 20 16

VENDA DE PIANOS VERTICALS I DE COA

Primeres marques europees

BLÜTHNER • BOSENDORFER • C.BECHSTEIN • FEURICH • FÖRSTER
FURSTEIN • GAVEAU • GROTRIAN-STEINWEG • HOFFMANN • IBACH
KEMBLE • KINGSBURG • OTTO-BACH • PETROF • PFEIFFER • PLEVEL
RAMEAU • RÖNISCH • RÖSLER • SAUTER • SEILER • SCHOLZE
STEINGRAEBER & SÖHNE • WAGNER • WEINBACH • ZIMMERMANN

Especialistes en pianos per a professionals i pianos d'estudi

El millor servei post-venda Més de 70 anys d'experiència

AFINACIONS • REPARACIONS • RESTAURACIONS

LLOGUER DE PIANOS NOUS O RESTAURATS

INSTRUMENTS HISTÒRICS

(CLAVICÈMBALS • FORTEPIANOS • ORGUES LITÚRGICS)

PIANOS ELÈCTRICS • ACCESORIS • TRANSPORTS

NOTES

(1) Vegeu el Pre(post)faci del Dizionario antiballistico de Pitigrilli. N'hi ha traducció castellana, titulada Diccionario de la sinceridad, publicada per Planeta, Barcelona, 1962 (2^a).

(2) He transcrit quasi literalment la definició que dona d'autor implícit el Dictionary of Narratology, de Gerald Prince (Scolar Press, Aldershot, 1988). La noció d'autor implícit procedeix de Wayne C. Booth, que l'exposa al seu llibre The Rhetoric of Fiction (The University of Chicago Press, 1961).

(3) Que jo sàpiga, no hi va haver cap psicòleg ni pedagog que en protestàs. Amb el temps, però, les historietes de Don Pío canviaren de contingut i prengueren una altra orientació.

(4) El títol original d'aquest llibre és The Uses of Enchatment.

L'he conegut a través de la traducció francesa, publicada per Robert Laffont. N'hi ha traducció castellana.

(5) He transcrit l'anècdota lliurament, a partir de l'obra de Maria Tatar, The Hard Facts of the Grimm's Fairy Tales (Princeton University Press, New Jersey, 1987). Les obres de Max Lüthi i Lutz Röhrich que he tengut presents són, prespectivament: Das volksmärchen als Dichtung: Ästhetik und Anthropologie (Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf/Cologne, 1975) i Märchen und Wirklichkeit (Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1979). Tots dos se refereixen sobretot al llibre dels germans Grimm, que, comparat amb l'Aplec de Mossèn Alcover, conté més violència i crueltat.

* N.R. Aquest article havia d'esser publicat al número anterior de *PISSARRA*, dedicat a les Rondalles. Com que no va ser possible llavors, el publicam en aquesta ocasió.